श्रीः

वर्णविवेकचन्द्रिका ।

श्रीमदनन्तोपाध्यायसूरिसुतश्रीमत्काशीनाथोपाध्यायसूरिविरचिता ।

सा च

पंडित कालिदत्तमिश्रेभ्य उपलभ्य

श्रीकृष्णदासतनूजनिना

खेमराजेन

स्वकीये "श्रीवेंकटेश्वर" नामके

यन्त्रालयेऽङ्किता ।

संवत् १९५४ शक १८[illegible]

श्रीः ।

अथ वर्णविवेकचन्द्रिका-

प्रारभ्यते ।
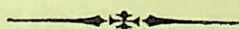
श्रीगणेशाय नमः॥नत्वागजानन्देवं शारदां चित्स्वरूपिणीम् ॥ काशीनाथेन विदुषा वर्णवैवेक चन्द्रिका ॥ १ ॥ पुराणं शूकराख्यं वै तंत्रं भुवलसंज्ञकम् ॥ विलोक्य जातिबोधाय रच्यते वर्ण चन्द्रिका ॥ २ ॥ चिन्तनाद्ब्रह्म देवस्य चित्रगुप्तोऽभवत्पुरा ॥ ले

खनीमषिपात्रेण संयुतो लोकवि श्रुतः ॥ ३ ॥ मम कायात्समु त्पन्नश्चित्रगुप्तेति नामतः ॥ धर्मा धर्मविवेकार्थं सदा यमपुरे वस॥ ॥ ४ ॥ कायस्थसंज्ञको वर्णश्चतु र्णां तदनन्तरम् ॥ समुद्भूतो यत स्त्वं हि शूद्रवर्णे प्रतिष्ठितः ॥ ५॥ कायस्थानां तु वर्णानां सेवावृत्ति र्विधीयते ॥ लेखनं गणनं चैव नास्ति शास्त्रेऽधिकारता ॥ ६ ॥ विप्रसेवारतास्ते वै क्षत्रियाणांच सेवनम् ॥ वैश्यानां धनरक्षार्थं

ब्रह्मणानिर्मिताःपुरा ॥ ७ ॥ वे
दशास्त्रे वरारोहे तेषां नास्त्यधि
कारिता ॥ हठाच्छास्त्रं पठेयुस्ते
नरकान्यान्ति पार्वति ॥ ८ ॥ त्र
याणांचैव वर्णानां सेवनं तत्प्रकी
र्तितम् ॥ लेखनं गणनं चैव तेषां
वृत्तिर्नचान्यथा ॥ ९ ॥ चित्रगुप्त
स्य ते पुत्राबभूवुर्द्वादशौरसाः ॥
तेषां नामानि कर्माणि गदतो मे
निशामय ॥ १० ॥ श्रीवास्तव्य
श्च गौडश्च नागरश्चैव माथुरः ॥
अम्बष्ठः शक्रसेनश्च करणश्च

यथाक्रमम् ॥ ११ ॥ अहिठानश्च पांचालो वाल्मीकिर्बाष्कलस्तथा ॥ सूरध्वजश्च विख्यातो द्वादशास्ते प्रकीर्तिताः ॥ १२ ॥ वैश्यकन्याः शूद्रकन्याः प्राप्तास्ते चैत्रगौप्तिकाः ॥ तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च सच्छूद्रेषु प्रकीर्तिताः ॥ १३ ॥ अनुशास्य सुतानेवं चित्रगुप्तो दिवं ययौ ॥ सेवनं ब्राह्मणानां च भगवत्याः प्रपूजनम् ॥ १४ ॥ देव्युवाच ॥ देवदेव महादेव लोकानां हितकारक ॥ वर्णानामा

श्रमाणां च संकराणां तथैव च॥ ॥ १५ ॥ उत्पत्तिं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण कृपानिधे॥ कया वृत्त्या महादेव कलौ तिष्ठेच्च मानवः ॥ ॥१६॥ कस्य वंशे समुत्पन्नाः कायस्था लोकविश्रुताः॥इत्याकर्ण्य वचस्तस्याः शंकरो वाक्यमब्रवीत् ॥ १७॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि जातीनांच विनिर्णयम् ॥ अव्यक्ताच्च समुत्पन्ना ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ १८॥ ब्रह्मणा निर्मिता वर्णा मुखबाहू

रुपादतः ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियोवै
श्यः शूद्रश्चैव यथाक्रमम् ॥१९॥
मरीचिरत्र्यंगिरसौ पुलस्त्यः पु
लहः क्रतुः ॥ भृगुर्वशिष्ठश्च्यव
वनो नारदो दक्ष एवच ॥ २० ॥
तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च ब्राह्मणेषु प्र
तिष्ठिताः ॥ वेदाध्ययनसंपन्नास्त्रि
षु वर्णेषु पूजिताः ॥ २१ ॥ ब्रह्मणो
बाहुदेशाच्चमनुः स्वायंभुवोऽभव
त् ॥ वामबाहोः समुत्पन्ना शत
रूपा पतिव्रता ॥ २२ ॥ तेषां पुत्रा
श्च पौत्राश्च क्षत्रवंशे प्रतिष्ठिताः ॥

चतुर्दशमनूनां च वंशास्ते क्षत्र
जातयः ॥ २३ ॥ ऊरुदेशात्स
मुत्पन्नो ब्रह्मणः प्राणवल्लभे ॥
भलंदनेति विख्यातस्तस्यपत्नी
मरुत्वती ॥ २४ ॥ वत्सप्रीति
सुतस्तस्यप्रांशुस्तस्याऽभवत्सु
तः ॥ प्रांशोःपुत्राःषडासन्वैतेषां
नामानिमेशृणु ॥ २५ ॥ मोदः
प्रमोदोबालश्चमोदनश्चप्रमर्दनः।
शंकुकर्णेतिविख्यातस्तेषांकर्मपृ
थक्पृथक् ॥ २६ ॥ मोदस्यावि
तकर्णोऽभूत्तस्यपुत्रोविविंशतिः।

तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चगोपवंशेप्रति
ष्ठिताः ॥ २७ ॥ प्रमोदपुत्राःसं
जातानखलोमनिकृन्तकाः ॥ व
र्णाधमाश्च तेजाता नापितोजाति
संज्ञकः ॥ २८ ॥ वालपुत्राश्चदु
र्द्धर्षा गिरिकाननचारिणः ॥ कौ
लभिल्लेतिसंज्ञावैनीचवृत्तिसमा
श्रिताः ॥२९॥ मोदनस्यचवंशा
येमोदकानांप्रकारकाः ॥ वैश्य
वृत्तिसमाश्रित्य संजाताःपृथिवी
तले ॥ ३० ॥ प्रमर्दनस्यपुत्राये
धार्मिकाःसत्यवादिनः ॥ विप्रभ

क्तियुताः सर्वेवह्निकुण्डसमुद्भवाः ॥ ३१ ॥ प्रमर्दनोऽनपत्यश्चभार्य्ययाचन्द्रसेनया ॥ तपश्चचार सुमहत्पुण्येबदरिकाश्रमे ॥३२॥ तत्रागतोमहादेवोवरंब्रूहीतिचाब्रवीत् ॥ पुत्रंमेदेहिभगवंस्तथास्त्वितिशिवोब्रवीत् ॥ ३३ ॥ अग्निकुण्डात्समुद्भूतास्त्रयःपुत्राःसुधार्मिकाः ॥ अग्रवालेतिखत्रीच रौनियारेतिसंज्ञकः ॥ ३४ ॥ शंकुकर्णस्य ये पुत्राः शूद्रधर्मेषु संस्थिताः ॥ लोहकर्मसुनिष्णाताः

संख्यातालौहकारकाः ॥ ३५ ॥
ब्रह्मणश्चरणाज्जज्ञेविश्वकर्माप्रता
पवान् ॥ तस्यात्मजाश्चदुर्द्धर्षाः
शूद्रवर्णेप्रतिष्ठिताः ॥ ३६ ॥ मन्मथ
स्यचगोपस्यपुत्रीनाम्नीप्रभावती
तयासहविवाहोऽभूद्घृताचीपूर्वज
न्मनि ॥ ३७ ॥ तस्यांप्रजज्ञेषट्
पुत्रान्विश्वकर्मामहामतिः ॥ मा
लाकारःकर्मकारःशंकुकारःकुविं
दकः ॥ ३८ ॥ कुंभकारःकंसकारः
शूद्रवर्णेषुसंस्थिताः ॥ तेषांपुत्रा
श्चपौत्राश्चप्रख्याताःशूद्रजातयः ।

॥ ३९ ॥ मालाकारसुताःसर्वेपु
ष्पकर्मणिसंस्थिताः ॥ कर्मकारा
त्मजाःसर्वेभारवाहस्यकर्माणि ॥
॥ ४० ॥ शंकुकारात्मजास्सर्वे
बभूवुश्चित्रकारिणः ॥ कुविन्दका
त्मजौ जातौ कैरी कुर्म्मीतिसंज्ञ
कौ ॥ ४१ ॥ क्षेत्रकर्मणिनिषणा
तौद्विजभक्तिपरायणौ ॥ तयोः
पुत्रप्रपौत्राश्चशूद्रवर्णप्रतिष्ठिताः ।
॥ ४२ ॥ मृद्घटानांप्रकर्ताहिकुंभ
कारात्मजोऽभवत्॥धातुपात्रस्य
कर्ताहि कंसकारात्मजोऽभव

त् ॥ ४३ ॥ तपस्यन्तंचब्रह्माणं
सत्यलोकेपुरैकदा ॥ प्रस्वेदश्चस
मुद्भूतोललाटात्पतितःपदे ॥४४॥
तस्माज्जातः पुमानेकः श्यामःक
मललोचनः ॥ लेखनीचमषीपा
त्रं विभातिकरकंजयोः ॥४५॥ ने
त्रमुन्मील्यभगवान्ददर्शपुरतः
स्थितम् ॥ पप्रच्छकोभवानीति
सत्यलोकेपितामहः ॥ ४६ ॥
तस्य तद्वचनं श्रुत्वा बालको वा
क्यमब्रवीत् ॥ नामकर्मचमेधा
तर्दैहितुभ्यंनमोनमः ॥ ४७ ॥

नजानेहंस्वपितरंमातरंवासुरोत्त
म ॥ किंकर्तव्यंमयाधीमन्ब्रूहि
विस्तरतः प्रभो ॥ ४८ ॥ इतित
स्यवचः श्रुत्वातमुवाचपितामहः
ममस्वेदात्समुद्भूतः कायस्थोजा
तितुर्य्यगः ॥ ४९ ॥ चित्रगुप्तेति
नाम्नावै यमलोके व्रजाधुना ॥
मृतानां मानवानां वैलेख्यंतत्रशु
भाशुभम् ॥ ५० ॥ धर्माधर्म
विवेकार्थं मयात्वंनिर्मितोधुना॥
नाम्ना कीर्तिमती कन्या विश्वक
र्मात्मजाशुभा ॥ ५१ ॥ सातेप

तीवरारोहाभविष्यतिनसंशयः॥
तस्यांपुत्राभविष्यंतिद्वादशालो
कविश्रुताः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मण्यादा
नशीलाश्च विप्रभक्तिपरायणाः॥
लेखकर्मसुनिष्णाताःक्षत्रियाणां
सुराजके ॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वावि
रराामाथ सत्यलोके पितामहः ॥
यमलोके स्थितः सोपि लेखनाय
शुभाशुभम् ॥ ५४॥ अथतस्याऽ
भवन्पुत्राद्वादशालोकविश्रुताः॥
गौडश्चनागरश्चैवमाथुरःशक्रसेन
कः ॥ ५५ ॥ अहिठानश्चपांचा

लःश्रीवास्तव्यस्तथैव च ॥ वा
ल्मीकिबाष्कलाम्बष्ठकरणाः सू
रकेतवः ॥ ५६ ॥ पुरैकदाचित्र
गुप्तः सोदिशत्तनयांस्तथा ॥ पु
त्राःशृणुत मद्वाक्यं धारणीयं प्रय
त्नतः ॥ ५७ ॥ विप्राणांचरणेभ
क्तिर्दानशीलास्तथैव च ॥ भवा
न्याः पूजनं पुत्रानान्यदेवस्य पूज
नम् ॥ ५८ ॥ मद्वंश्यायेग्रहीष्य
न्तिविष्णुमंत्रंदुरात्मनः॥ दरिद्र
तां प्रजायन्ते दुःखशोकसमन्वि
ताः ॥ ५९ ॥ तस्माद्भवद्भिर्यं

त्नेनपूजनीयापरांबिका ॥ सेवनं
ब्राह्मणानांचनैवतेषांप्रहेलनम् ॥
॥ ६० ॥ इतिप्रशास्यतान्पुत्रां
श्चित्रगुप्तो यमालयम् ॥ ययौ प्र
सन्नहृदयोलेखनायाशुभाशुभम्
॥ ६१ ॥ तस्यपुत्राश्चपौत्राश्चका
यस्थेषुप्रातिष्ठिताः ॥ क्षत्रियाणां
सुराज्येषुलेखनायप्रकीर्तिताः ॥
॥ ६२ ॥ शनकैस्तुक्रियालोपा
दिमाःक्षत्रियजातयः ॥ म्लेच्छ
त्वंचगतालोकेब्राह्मणादर्शनेनच
॥ ६३ ॥ पौंड्रकाश्चौंड्रद्राविडाः

कांबोजा यवनाःशकाः ॥ पार
दाःपल्हवाश्चीनाःकिरातादरदाः
खसाः ॥ ६४ ॥ वेदशास्त्रावमा
नेनस्वेच्छाचारप्रमाणतः॥कलौ
ते प्रसविष्यन्ति यवनाम्लेच्छ
जातयः ॥ ६५ ॥ श्वेतद्वीपेस्थि
तावर्णाब्राह्मणक्षत्रियादयः ॥ वे
दशास्त्रपरिभ्रष्टाः कलौगौरुण्डसं
ज्ञकाः॥६६॥गिरिकाननदुर्गेषुनि
वासंचाक्रिरेपुरा॥अव्यक्तवाचिन
स्सर्वेधर्मकर्मबहिष्कृताः॥६७॥
म्लेच्छागौरुण्डकाः सर्वेभविष्य

न्तिकलौनृपाः ॥ गवांचविड्वराहाणां मांसस्यास्वादने रुचिः ॥ ॥ ६८ ॥ अग्रवालस्यवीर्य्येणसंजाताविप्रयोषिति ॥ अग्रहारीकस्त्रवानीमाहुरीसंप्रतिष्ठिताः॥६९ क्षत्रियस्यचवीर्य्येणब्राह्मणस्यचयोषिति ॥ भूमिहार्य्योऽभवत्पुत्रो ब्रह्मक्षत्रस्यवेषभृत् ॥ ७० ॥ कुंभकारस्यशुक्रेणशंकुकारस्ययोषिति ॥ बभूवतैलकारश्चपातितोवेदवर्जितः॥ ७१ ॥ मालाकारस्यवीर्य्येणकुंभकारस्ययोषिति ॥

सूत्रधारश्चित्रकारः स्वर्णकारस्त्र
योभवन् ॥ ७२॥ पतितास्तेसदा
सर्वैप्रोच्यन्तेवर्णसंकराः ॥ तेषा
मन्नं न भोक्तव्यं विशेषेण द्विजोत्त
मैः ॥ ७३ ॥ स्वर्णकारःस्वर्णचौ
र्य्याद्ब्राह्मणानांवरानने ॥ बभूव
पतितःसद्योब्रह्मशापेनकर्मणा ॥
॥७४॥सूत्रधारोद्विजानांतुशापेन
पतितोभुवि ॥ शीघ्रंचयज्ञकाष्ठा
निनददौतेनहेतुना ॥७५॥ ब्राह्म
ण्यांशूद्रवीर्य्येणपुत्रांस्तान्प्रब्रवी
म्यहम् ॥ रजकश्चर्मकारश्चमांस

छेत्ताश्वपाचकः ॥७६॥ मण्डःक
लंदरश्चैवसर्वैचाण्डालसंज्ञकाः॥
मालाकारस्यकन्यायां मोदका
रस्यवीर्य्यतः॥७७॥शुण्डीनामा
ऽभवत्पुत्रोमद्यकार्येषु तत्परः॥
क्षत्रवीर्य्येण वैश्यायां कलवारेति
नामतः ॥ ७८ ॥ संजातःपतितः
सोपिवेदधर्मबहिष्कृतः ॥ काय
स्थस्यच भार्य्यायां कर्मकारस्य
वीर्य्यतः ॥ ७९ ॥ सिन्दुरीना
मकायस्थःसंकरेषु प्रकीर्तितः ॥
चन्द्रसेनस्ययाभार्य्यावेधिताज

मदग्निना ॥ ८० ॥ दाल्भ्येनर क्षितापूर्वैसुषुवेसासुतंशुभम्॥सो पिकायस्थतनयांसिंदुरस्यामवा निह॥८१॥ कायस्थाश्चान्द्रसेनी यावर्णसंकरजातयः॥ मृदंगपण वानांचवाद्यनिर्माणकारकाः ८२ कायस्थानांत्रयोभेदास्संप्रोक्ताः प्राणवल्लभे ॥ चित्रगुप्तात्मजाःस वैकायस्थाःशूद्रसंज्ञकाः॥ ८३ ॥ सैंदुरीचांद्रसेनीयौकायस्थौवर्ण संकरौ ॥ विश्वकर्मात्मजःकश्चि

त्कर्मकारेतिसंज्ञकः ॥ ८४ ॥ तस्यकन्याविशालाक्षीभारिषालोकविश्रुता ॥ गान्धर्वेणविवाहेनश्रीवास्तव्यः प्रजगृहे ॥ ८५ ॥ तस्यांपुत्रोऽभवत्सुभ्रुलोकनाथेतिसंज्ञकः ॥ रजकस्यसुतापाणिंजगृहेसोपिदुर्मतिः ॥८६॥ तस्यवंशाश्चखारेयाः कायस्थालोकनिंदिताः ॥ कर्मकारस्यवीर्य्येणमोदकारस्ययोषिति ॥ ८७ ॥ सर्वस्मात्पतितोजातः कैवर्त्तौलो

कविश्रुतः॥ नाविकर्मणितद्वृत्तिः
कल्पितामुनिभिःपुरा ॥ ८८ ॥
शुण्डःकैवर्तकन्यायांधीवरोलो
कनिंदितः ॥ दस्युप्रायाश्चतेसर्वे
गिरिकाननवासिनः ॥ ८९ ॥
कलौसंसर्गदोषेणबहुसंकरजात
यः ॥ तासांनामानिसंख्याश्चको
वावक्तुंक्षमःप्रिये ॥ ९० ॥ वैद्यो
ऽश्विनीकुमारेणजातश्चविप्रयोषि
ति ॥ वैद्यवीर्य्येणशूद्रायांबभूवुर्ब
हवःसुताः ॥ ९१ ॥ तेचग्रामगु

णज्ञाश्चमंत्रौषधिपरायणाः कश्चि
त्पुमान्ब्रह्मयज्ञेयज्ञकुण्डात्समु
त्थितः ॥ ९२ ॥ ससूतोधर्मवक्ता
चपुराणेषुप्रकीर्त्तितः ॥ वैश्या
यांसूतवीर्य्येणपुमानेकोबभूवह
॥९३॥ सभाटोवावदूकश्चसर्वेषां
स्तुतिपाठकः ॥ एषतेकथितो
देविपृथिव्यांजातिनिर्णयः॥९४॥
वर्णसंकरदोषेण बह्वयोन्याः स
न्तिजातयः ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियो
वैश्यः शूद्रश्चापरवर्णजः ॥९५॥

अनुलोमविलोमाभ्यांषट्त्रिंशल्लक्षजातयः ॥ ९६ ॥

इतिश्रीमदनन्तोपाध्यायसूरिसुतश्रीमत्काशीनाथोपाध्यायसूरिविरचिता वर्णविवेकचन्द्रिकासमाप्ता ॥

पुस्तक मिलनेका ठिकाना–
खेमराज श्रीकृष्णदास,
"श्रीवेङ्कटेश्वर" छापाखाना–मुंबई.

जाहिरात ।

नाम.	की. रु. आ.
मनुस्मृति सटीक कुल्लूकभट्टकृत संस्कृत टीका· सहित जिल्दबंधी	२–०
मनुस्मृति सान्वय भाषाटीका ग्लेज	२–८
तथा रफ्	२–०
व्रतराजअतिउत्तमटिप्पणीसहितजिस्मेंवर्षभरकी-सबतिथियोंकेव्रतउद्यापननिर्णयकथाहैं	४–०
व्रतराजटिप्पणीसहित रफ्	३–०
निर्णयामृत (अनेक प्राचीन ग्रंथोंसे शुद्ध-हुवाहै)	१–१२
याज्ञवल्क्यस्मृति मिताक्षरा पं० मिहिरचंदकृतपद, योजना, भावार्थ और तात्पर्यार्थ और टिप्पणी तथा भाषाटीकासहित अत्युत्तम	६–०
धर्मसिंधु ❀	३–०
निर्णयसिंधु टिप्पणीसहित अत्युत्तम	३–०
तथा रफ्कागज	२–८

जाहिरात।

नाम.	की. रु. आ.
अष्टादशस्मृति उत्तम शुद्ध मोटा टैप	२–०
विवादार्णवसेतु(धर्मशास्त्र वन्याय राजनीति)	२–०
बृहत्पाराशरीस्मृति. (धर्मशास्त्र)	१–८
पाराशरीस्मृतिका उत्तरखंड	०–४
शांतिमयूख. ❀	१–०
प्रपंचसारविवेक (इस जन्ममें मनुष्यका अवश्य कर्त्तव्य कर्म)	१–०
दयानन्दतिमिरभास्कर भाषाटीका पं०ज्वाला-प्रसादजीकृत (दयानन्दमत खण्डन)	३–०
पाराशरीस्मृति (छोटी)	०–३
क्षौरनिर्णयसटीक.	०–४
क्षौरनिर्णय मूल	०–१
तिथिनिर्णय	०–२
प्रायश्चित्तेंदुशेखर	०–१०
धर्मराजका लेखा	०–८

जाहिरात ।

नाम.	की. रु. आ.
आशौचनिर्णय	०—२
भवाब्धिसेतु भाषाटीकासहित	०—१२
वर्णविवेकचंद्रिका	०—२
स्मृत्यर्थसागर माध्वसंप्रदायी धर्मशास्त्र वैष्णवोंको परमोपयोगी	१—४
शुद्धिविवेक (सूतकोंसे शुद्धीका निर्णय)	०—८
दानचंद्रिका	०—१०
शांतिसार (सब प्रकारकी शान्ति हैं)	१—४
गंगास्थित्यानिर्णय भाषाटीका	८—२
आचारार्क.	०—१२
आचारादर्श	०—१२
श्राद्धविवेक (इसमें सब श्राद्धोंकी विधिहैं)	०—१२
प्रतिष्ठामयूख	०—६
आशौच निर्णय भाषाटीका	०—४
सनातनधर्मदीपक भाषा (धर्मशास्त्रानुकूल	

जाहिरात ।

इति

वर्णविवेकचन्द्रिका-

समाप्ता ।